

Kleipijpen in de Romeinse vicus te Grobbendonk (B)

door Alfons Bruekers

Nederweert 1983

door Alfons Bruekers

Tijdens de archeologische opgraving die in de zomermaanden van 1983 door de N.D.O. onder leiding van dr. G. de Boe op de Steenberg in Grobbendonk werd uitgevoerd, werden tussen de overblijfselen van Romeinse bewoning ook een aantal fragmenten van kleipijpen ontdekt. De interesse voor kleipijpen als historisch en archeologisch object is een vrij jong verschijnsel. Met name in de laatste decennia zijn diverse publicaties over dit onderwerp verschenen. Vooral in het stads-archeologisch onderzoek bewijzen kleipijpen als hulpmiddel bij de datering van andere vondsten die in de omgeving ervan worden gevonden, steeds meer hun nut. Dit vooral omdat de kleipijpen over het algemeen een vrij korte omloopstijd kenden. In dit artikel zal ik proberen te komen tot een datering van de Grobbendonkse kleipijpen.

Alhoewel de titel van dit artikel misschien het tegendeel zou doen vermoeden, mag er niet uit worden afgeleid dat de Romeinse bewoners van Grobbendonk reeds pijprookten. Wat is het geval? De kleipijpen zoals die binnen het gebied van de Romeinse vicus werden aangetroffen, lagen gegroepeerd binnen een nagenoeg cirkelvormige, niet geheel gesloten greppel die duidelijk van post-Romeinse oorsprong was. De bedoelde vondsten zijn geregistreerd onder nummer 83 GRD 331 (sleuf XVIII-58). Het betreft hier een negentiental fragmenten van kleipijpen. Het totaal aantal pijpen heeft minstens acht bedragen, doch geen enkele was volledig te reconstrueren. Slechts één pijpekop was nagenoeg geheel bewaard, twee andere zeer fragmentarisch. Afgezien van één hielmerk werden geen andere atelier-aanduidingen aangetroffen. De radstempelversiering op een tweetal steelfragmenten geeft geen houvast bij de datering. Een nauwkeurige datering wordt verder nog bemoeilijkt door het verhoudingsgewijze geringe aantal kleipijpen dat werd aangetroffen. Gelukkig zijn op het vondstenmateriaal dateringen vanuit uiteenlopende gezichtspunten mogelijk:

1. VORM

Duco¹⁾ omschrijft de bijna volledig bewaard gebleven pijpekop als zijnde van het model 'e', namelijk een elegant slank trechtermodel met nauwe hals en dunne steel. Hij meent dit type op basis van die vorm te kunnen dateren tussen 1715 en 1735.

2. VOLUME

Met behulp van een op volume-meting gebaseerde methode weet Friederich pijpekoppen met vrij grote nauwkeurigheid te dateren. Voldoende hiervoor is het opmeten van een drietal karakteristieke pijpekopafmetingen: de hoogte H en de breedte B van de kop, en de diameter van de kopopening O. Het produkt van H, B en O nu levert voor onze (nagenoeg) complete pijpekop een waarde tussen 12000 en 13000. Aangezien Friederich deze kop tot zijn model 3 rangschikt²⁾, levert de door ons berekende waarde een datering op tussen 1715 en 1725.

3. ROOKKANAAL

Een ander dateringsmiddel is de diameter van het rookkanaal, welke bij de hier beschreven vondsten varieert tussen 2,0 en 2,3 mm. Hiervan uitgaande komt Friederich³⁾ tot een datering tussen 1685 en 1715. Binford en Harrington, welke beiden door Friederich geciteerd worden⁴⁾, komen ieder met een iets afwijkende datering, namelijk het tijdvak 1710 - 1735, dus duidelijk later.

4. KOPOPENING

Deze dateringsmethode is alleen toepasbaar op de complete pijpekop. De diameter van de kopopening van die pijp bedraagt 17 mm. Extrapolatie van de curve van Friederich levert als ouderdom van deze kop 1705 - 1730⁵⁾.

5. KOPHOEK

Voor zover is na te gaan is bij de gevonden kopfragmenten de hoek tussen steel en kop ongeveer 135 graden groot. Hiervan uitgaande is het alweer Friederich⁶⁾ die bij de datering als globale grenzen opgeeft 1700 en 1750.

6. HIELMERK

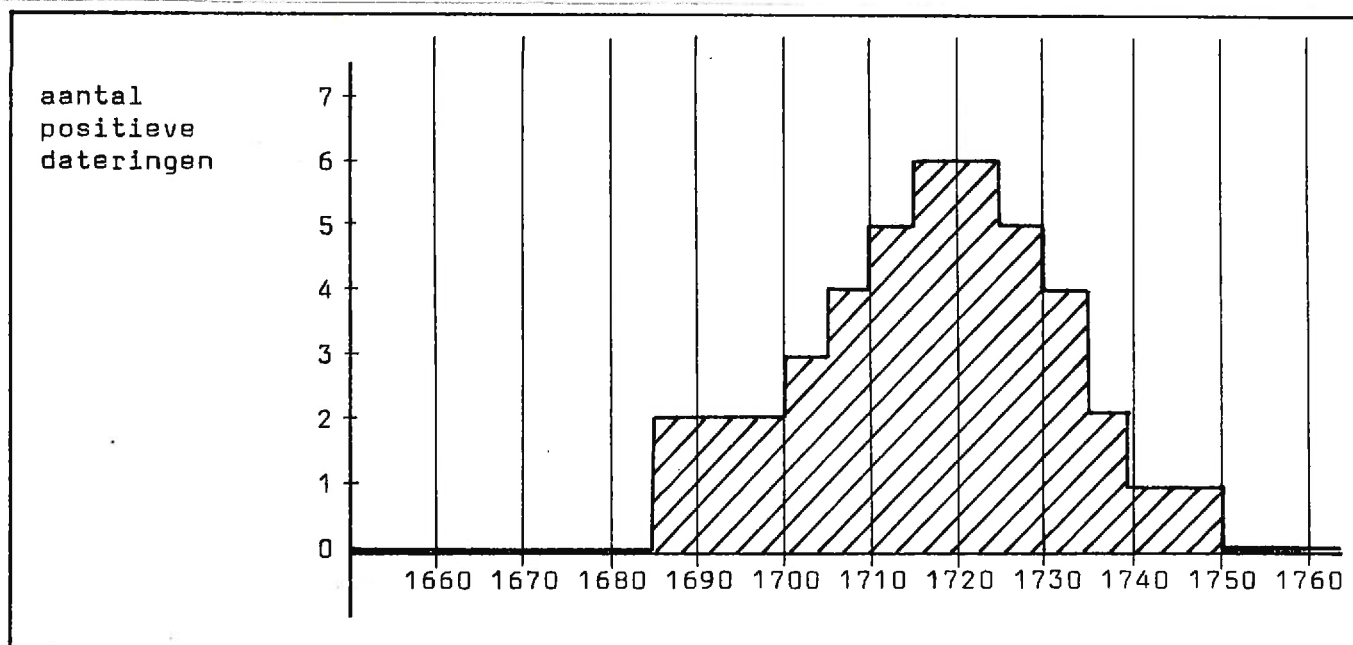
Eén der pijpen draagt als hielmerk een tweetal gekruiste sleutels met daarboven een kroontje. Indien deze pijp uit een der Goudse ateliers afkomstig is, stelt dit hielmerk het wapen van Leiden voor. Dat wapen werd vanaf 1685 regelmatig als hielmerk gebruikt, tot 1940 toe⁷⁾. Derhalve zou het hielmerk ons een terminus post quem van 1685 kunnen opleveren. Echter, met het toeschrijven van de pijpekop aan een der Goudse ateliers moeten we voorzichtig zijn. Ook in de Vlaamse en Waalse steden werden pijpen vervaardigd, maar dan vooral pas na 1800⁸⁾.

Opvallend bij alle fragmenten is het ontbreken van een klein wapenschildje met het wapen van Gouda. Vanaf 1739 werden met dat teken alle Goudse pijpen uit concurrentie-overwegingen gestempeld⁹⁾ Dit zou dan een terminus ante quem van 1739 opleveren. Ook hier is om eerdergenoemde reden echter voorzichtigheid geboden. Onder het nodige voorbehoud zou men uitgaande van het hielmerk tot een datering in de periode 1685 - 1739 komen.

We kunnen de resultaten van de diverse dateringsmethoden grafisch weergeven.

Dateringsmethode	1670	1680	1690	1700	1710	1720	1730	1740	1750
volumemeting						■	■		
model						■	■	■	
rookkanaal (Binford & Harr.)						■	■	■	
kopopening					■	■	■		
kophoek				■	■	■	■	■	■
hielmerk			■	■	■	■	■	■	
rookkanaal (Friederich)			■	■	■	■			

Hieruit is weer een andere figuur af te leiden, die voor ieder tijdvak van vijf jaar aangeeft hoeveel dateringsmethoden voor dat tijdvak een positief (bevestigend) resultaat geven:

CONCLUSIE

Uitgaande van de resultaten van de tweede figuur mogen we concluderen dat de pijp-fragmenten hoogstwaarschijnlijk (in de letterlijke betekenis van het woord) gedateerd mogen worden tussen 1715 en 1725. Wat een handvol pijpfragmenten ons al niet kan vertellen!

NOTEN

- (*) Met dank aan dr. Guy de Boe voor het tijdelijk ter beschikking stellen van de vondsten aan de auteur.
1. Duco, D.H. Merken van Goudse pijpenmakers 1660-1940. Lochem 1982 p. 111
 2. Friederich, F.H.W. Pijpelogie, vorm, versiering en datering van de Hollandse kleipijpen. Voorburg 1975 p. 76
 3. Friederich afbeelding 2
 4. idem
 5. Friederich afbeelding 3
Dat extrapolatie is toegestaan wordt niet door Friederich expliciet vermeld. Mijns inziens is dat in ons geval toch mogelijk daar slechts in het meteen aan de curve grenzende gebied ge-extrapoléerd wordt.
Overigens geeft Friederich geen echte curve, maar een 'wolk' van meetpunten, waarlangs twee begrenzingskrommen te tekenen zijn. De snijpunten van die twee krommen met de 17 mm-horizontaal geven de grenzen 1705 resp. 1730.
 6. Friederich p.
 7. Duco p. 58
 8. Vandenberghé, S. Het middeleeuws aardewerk. Tongeren 1983 p.12
 9. Duco p.20

copyright: Alfons Bruekers

Nederweert, 15 aug. 1983

(vervolg van blz. 2)

Uitgebreide opgravingswerken naar het Romeins verleden van Grobbendonk...

In sleuven van 10 m breed wordt uiterst behoedzaam de grond afgepeld door jonge vrijwilligers uit Weert (Nederland). Zij bekostigen volledig zelf hun verblijf hier gedurende drie werk-weeken.

A.B.
↓

De vrijwilligers zijn allen studenten en afgestudeerden van de Scholengemeenschap Ph. Van Horne uit Weert (Nederland), die hier onder leiding van hun leraar geschiedenis, Gerrit Haesendonckx, verschillende weken komen werken om de opgravingen en opzoekingen tot een goed einde te brengen. Voor Gerrit Haesendonckx hebben de tegenwoordige opgravingen nog een bijzondere betekenis: hij graaft en scharrelt omzeggens in 'eigen bodem', aangezien hij van Grobbendonk afkomstig is...

EEN KIJKJE TER PLAATSE, TUSSEN OMGEOELDE AARDE...

Die namiddag liepen wij over een grindpad langsheen een nog verzorgd en onaangetoerd grasveldje in de richting waar wij ettelijke bergen opgehoogde, donkerbruine aarde zagen liggen tussen enkele prachtige bomen... Het leek wel of hier in deze tuin (klein park) enkele gigantische mollen waren bezig geweest om een luchtje te komen happen uit de donkerte van moeder aarde... Nochtans bleek het werk te zijn van de mens, op zoek naar zijn voorgeschiede-

waar voornamelijk de fossiele resten van de houtbouwperiode worden blootgelegd.

'We krijgen een duidelijk beeld van de volledige situering van de vicus,' verklaart De Boe. 'We wisten reeds in 1973, toen wij het tempelgedeelte hebben blootgelegd en onderzocht, dat er hier een belangrijke nederzetting moest geweest zijn. Alles deed toen al vermoeden dat we op deze plaats, waar we nu graven, een schat aan informatie zouden vinden. En dat gebeurt dus, zoals u ziet,' wijst hij met een breed gebaar in de sleuf.

Wij knikken en zien in de grote sleuf verschillende vlekken in de afgeschraapte aarde. 'Daaraan kunnen wij de grondplannen van een gedeelte van de bewoning herkennen,' merkt Gerrit Haesendonckx op, die naast ons staat, rustig geleund op een oerdegelijke troffel. Kijk bijvoorbeeld daar die kleine ronde vlekken... Dat zijn fossiele resten van ronde houten palen, die gediend hebben om de woningen op te trekken. En dat zijn vermoedelijk waterputten geweest. En die roodbruine laag daar wijst overduidelijk op een verbrande houtwoning...'

Wij kunnen enkel maar knikken en de wijzende vingers van de twee heren volgen.

'Er loopt hier een fantastische weg doorheen de vicus. Komt van ginder ver, waar we ooit de tempels vonden en loopt... Kijk daar maar, loopt zo tot ginder ver...'

Dan volgen wij doctor De Boe, die ons eens zal laten zien wat voor een geweldige wegebouwers de Romeinen waren... Na wat kruipwerk doorheen struiken, staan wij oog in oog met de

←
Monique
Andriessen

Een uiterst nauwkeurig werkje: de doorsneden maken van bepaalde fossiele indrukken in de bodemstructuur. De grond van Grobbendonk heeft heel wat te vertellen over een Romeins verleden...